
NEMZETI TUDAT, NEMZETI ÉS ETNIKAI FOLYAMATOK

A 20. századi német történelem fejlődési időívekben

Doering-Manteuffel, Anselm: Die deutsche Geschichte in den Zeitbögen des 20. Jahrhunderts. = Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte. 62. Vol. 2014. 3. No. 321–348. p.

A tübingeni történész tanulmánya a visszatekintő távlat már érzékelhető súlyával transznacionális távlatú társadalomtörténeti folyamatokkal mért „időívek” szerinti áttekintést javasol a 20. századi német történelem bemutatására – a szokványos eseménytörténeti korszakhatárolás helyett. Az I. vagy a II. világháború, a hitleri korszak, a kettéosztott Németország ebben csak összetevői egy másfajta, egy-egy általános érvényű gazdasági-kulturális modell uralkodó érvényével jelölhető periodizációnak. A társadalomtörténeti összefüggések talaján az időívek kereteiben egy új periódus már indul, mielőtt az előző befejeződne, s a lezárulása is már egy soron következő időív megindult folyamatába lép, vagyis abszolút korszakhatárok nincsenek. Ennélfogva nem csoda az sem, hogy a szerző a népszerű „hosszú 19. század” képlet helyett, ebből egy évtizedet lecsípve, inkább egy visszafelé meghosszabbított, továbbá akár előrefelé is kinyújtható „hosszú”, esetleg ma még befejezetlen 20. századot lát maga előtt. A hullámzó társadalomtörténeti folyamat lényegét magát a német fejlődésnek az angloamerikai liberális berendezkedési elvhez való viszonyában jelöli meg és hármas periódusváltásában ábrázolja: 1. „az antiliberalizmus kultúrforradalma – 1890-től a II. világháborúig”, 2. „a totalitárius diktátumtól a szabadságelvű integrációig” – 1930-tól 1970/75-ig, 3. „a neoliberalizmus konzervatív kísérlete” – 1975/80-tól napjainkig.

1. Németország modern iparosodása gyorsított ütemben, az angloamerikai Nyugattal egyidőben, de annak klasszikus megalapozása és liberális beágyazottsága nélkül jut csúcspontjára, és a vilmosi katonai monarchia militarista késztetésével követel részt a világ gazdasági és hatalmi felosztásából. Az I. világháború a liberális modell és antiliberális ellenpárjának küzdelmét megtestesítő konfliktus. Az antiliberális hullám a rapid modernizáláshoz kapcsolódó szociokulturális elbizonytalanodás (szkepszis, hanyatlásérzet stb.) réseibe gyökeret eresztve éled meg, majd elhatalmasodik a háborús vereséggel. A Weimari Németország a nyugati békediktátummal végső politikai válságba zuhan, melyből az erőtlén demokratizálási próbálkozások után újabb konfliktusok irányába keres kiutat. A tapogatózás és készülődés a felvilágosodásból eredeztethető liberális világképpel történő leszámolás mentén halad. Németországnak, a németeknek először is, le kell számolnia a „belső ellenséggel” (Oswald Spengler egy korai cikkében: a „belső 'Anglia'”) – ez: a liberalizmus, mint olyan s ennek képviselőiben nem utolsósorban: a zsidó elem. Már az 1920-as évek elejétől körbejár a mítosz, az utópia a nemzet-eszmében, a jogfelfogásban, az életérzésben. Radikalizált összefoglalása testet ölt az 1930-as gazdasági világválság nyomán hatalomképesé váló nemzetiszocialista ideológiában és politikai logikában.

2. A következő periódus időíve éppen a világválsággal indul, hogy – az újabb háborús válsággal többszörözve – a 70-es évek nagy fellendülésében érjen véget. A világválságra újra kétféle válasz adódik: nyugaton a szociálliberális integráció távlatot ígérő kísérletével (New Deal), keleten pedig (az új szovjet hatalom mellett ilyen szempontból idehelyezzük Németországot) a társadalom totalitárius homogenizálásával. A szovjet kollektivista és a vezér-elvű nemzetiszocialista modell, ha eltérő ideológiai alapállással is, e tekintetben is rokon egymással, s egyrésztől mindkettő az USA technológiai progressziójához igyekszik felzárkózni, másrésztől egymás között is versengenek, és hatalmi tekintetben egyformán szembenállnak az angloamerikai térféllel. Hogy Hitler az összetett konstellációban megindítja a leszámolást a hasonszőrű riválisával is – és pedig a keleti háterszág biztosítására, a leendő „életér” feltárására, nem változtat azon, hogy hatalmi fellépésének főiránya nem lehet más, csak a

liberális-szocioliberális térfél. Ami pedig e térségnek a bolsevista ellenféllel kialakult Hitler-ellenes koalícióját illeti: a náci hatalmi tobzódás apokaliptikus végjátéka rövid távon fölülírja a rendszerek még oly antagonisztikus ellentétét. A német kapitulációt követően a konfliktusosság mindazáltal „tisztán” kettejük között folytatódik. 1945 után „két világrend” harca folyik a világméretű befolyásért, fegyverkezési versennyel. A szovjet térférés német szempontból legkritikusabb része a kelet-német megszállási övezet politikai betagozása Moszkva érdekszférájába. A rendszerháború frontvonala ilyenformán Németországon belül húzódik. A nyugati szövetségesek a maguk szabadság-elvű szociálliberális szisztémájának mintájára írják elő a háború utáni Nyugat-Németország berendezkedését, amihez illesztheti mind gazdasági újjraéledését, mind pedig társadalmi öngyógyulását vagy éppen határon túli „népi” menekülteinek, kitaszítottjainak integrációját is (s itt beljebb került, új határokról van szó). Mindennek koncepcionális előkészítése kezdetét veszi már évekkel a háború befejezése előtt a német emigráció aktív részvételével. A folyamat küzdelmes, át- meg átszövi az átfogó kelet-nyugati hidegháború számos bonyodalma, de végbemegy az újjáépítés, megszületik a „gazdasági csoda”, Nyugat-Németország a globális Nyugat azonos értéktudatú, integrált részévé válik. A szociálliberális modell német viszonylatban a 60-as évek szociáldemokrata kormányzása során kulminál. A szovjet blokkba beemelt NDK import-diktatúrája ezalatt kiformalja a maga kényszerek alatt „eltartott” kispolgáriságát, melynek befogadása a másik szisztémába, majd a vasfüggöny lebontása nyomán, szintén nem csekély gondokkal jár számára.

3. A kölcsönös atomfenyegetettség, a fegyverkezési verseny gazdasági túlterhei által kikényszerített „enyhülési” politika (SALT I. egyezmény, „Helsinki záróakták” stb.) a korai 70-es évektől fokozatosan elvezet a megmerevedett frontok elmozdulásához, végfejlődésként pedig a szovjet blokk válságát és felbomlását eredményezi. Ez megteremti a német újraegyesítés lehetőségét, főképp azonban véget vet önmagában a kollektivisták „termelési mód” gyakorlatának, a „világversenyt” legalább a kontinensen a demokratikus elvek javára döntve el. A harmadik „időív” egyidejűleg a szabályozási kényszerektől szabadulni igyekvő, az olaj-

ár-sokkal, az erősödő inflációval legitimált neoliberalizmus jegyében fut, jobboldali politikai koalícióknak kedvezve. Hogy önmagában a neoliberalizmus elősegítette-e a gazdaság és a technológia digitális forradalmát, nehéz lenne megmondani. De napjainkig elérve megnehezedik az elemző dolga. Németország és az európai környezet mai stagnálásának összetevői a legutóbbi monetáris válság óta lényegében áttekinthetetlenek. Válság válságot szül. Szociális oldalon válságforrás maga a neoliberalizmus. Ma nem látni, hol végzi mostani időívünk, mi lesz végül a hozadéka.

Komáromi Sándor

Válság Ukrajnában: a moldovai területi egység felkutatása

Suveica, Svetlana: Crisis in Ukraine: A Quest for Moldovan Territorial Integrity = Südosteuropa 62. 2014, 2 no., 208–220. p.

Svetlana Suveica a Moldovai Állami Egyetem docense, szakterülete a történelem. A Kelet-Európai országok helyzetével, köztük Fehéroroszország, Moldova és Ukrajna kapcsolatával több írásában foglalkozik. A Südosteuropa folyóiratban idén megjelent tanulmányában a 2013 novembere óta tartó, Kijev főteréről, a Függetlenség térről (Majdan) induló zavargások nyomán kialakult és elhúzódó ukrán válság Moldovára és Transznisztriára gyakorolt hatásait ismerteti.

A szövegben többször megjelenő Euromaidan társulás alatt egy olyan hullámot értünk, melyre jellemző a tüntetések, civil zavargások és a demonstrációk sorozata Ukrajnában. A tüntetések 2013. november 21-én kezdődtek Kijev főterén; kiváltó okuk az volt, hogy az Európai Unió társulási szerződését az akkor regnáló elnök, Victor Janukovics nem írta alá, mert egy kedvezőbb ajánlatot kapott az orosz elnöktől, Vlagyimir Putyintól. Ez az ukrán emberekben felháborodást keltett. Az ukrán tüntetési hullám hasonló érzelmeket váltott ki a moldovai emberek körében is. A Dnyeszter Menti Moldáv Köztársaság (másként Dnyeszteren Túli Terület, Transznisztria, Dnyeszteren Túli Köztársaság), mely Moldova